

PAPER DETAILS

TITLE: BİR BAYTAR-NÂME KİTABI OLARAK ESB-NÂME'DE GEÇEN AT VE ATÇILIK İLE İLGİLİ
TERİMLER

AUTHORS: Osman ÖZER

PAGES: 121-138

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2255219>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 15.02.2022
Kabul Tarihi / Accepted date	: 14.04.2022
Yayın Tarihi / Date published	: 20.06.2022

Atıf / Citation

Özer, O. (2022). Bir Baytar-Nâme Kitabı Olarak Esb-Nâme’de Geçen At Ve Atçılık İle İlgili Terimler. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKLAD)*. 6. Cilt, 1 Sayı, 121-138.

BİR BAYTAR-NÂME KİTABI OLARAK ESİB-NÂME’DE GEÇEN AT VE ATÇILIK İLE İLGİLİ TERİMLER

The terms related to horse and equestrianism in Esb-Name as a horse-leechery book

OSMAN ÖZER*

Öz

Ali el-Mağribî’nin Esb-nâme adlı eserinde yer alan at ve atçılık ile ilgili terimleri ortaya koymak ve değerlendirmek amacıyla adı geçen eserin Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan nüshası incelenmiştir.

Arap alfabesi ile yazılmış eser Latin esaslı Türk alfabesine çevrilerek, incelenmiş; bu eserde yer alan at ve atçılık ile ilgili terimler saptanarak kısa bir sözlük halinde verilmiştir.

Baytarnameler sadece veterinerlik tarihi açısından değil, dil ve kültür bakımından da önemli eserlerdir. Türkçe at ve atçılık terminolojisinin oluşturulması süreci, tarihi dönemlerde yazılmış olan eserlerde yer alan at ve atçılık ile ilgili terimlerinin ayrıntılı olarak karşılaştırılmasıyla mümkün olabilecektir.

Esb-nâme içerik itibarıyla, Türk dili ve kültürü tarihine ışık tutacak, at ve atçılıkla ilgili kelime hazinesine katkı yapacak nitelikte bir eserdir. Bu çalışma giriş, sözlük ve sonuç olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ali el-Mağribi, Baytâr-Nâme, Esb-Nâme, Atçılık, Veterinerlik

Abstract

In order to reveal and to evaluate the terms related to horse and equestrianism in Ali el-Mağribî’s Esb-nâme the copy of the aforementioned work in the Süleymaniye Library was examined.

The work written in the Arabic alphabet was translated into the Latin-based Turkish alphabet and analyzed. The terms related to horse and equestrian in this work have been

*Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bingöl/TÜRKİYE.
El-mek: osmanaga@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3648-0443>.

determined and given as a short dictionary. Veterinary notes are important works not only in terms of veterinary history, but also in terms of language and culture.

The process of creating Turkish horse and equestrianism terminology will be possible by comparing the terms related to horse and equestrianism in the works written in historical periods in detail.

Esb-nāme, in terms of content, is a work that will shed light on the history of Turkish language and culture and contribute to the vocabulary related to horses and equestrianism.

This study consists of three parts: introduction, dictionary and conclusion.

Keywords: Ali El-Mağribi, Baytār-Nāme, Esb-Nāme, Equestrianism, Veterinary Medicine

Giriş

Atlar, insanlığın var oluşundan beri yanında olan, âdeta birbirleri için yaratılmış olan asil ve mübarek hayvanlardır. Dünyanın bütün kültürlerinde de var olan ve her kültür ve medeniyette hakettiği asıl değeri bulan bu hayvanlar, Türk kültürü içerisinde daha da önemli bir yere sahiptir. Türk kültüründe atın önemli bir yeri olduğunu Göktürk Kitabeleri'nden itibaren yazılı belgelerimizde görmekteyiz (Ucar, 2013b: 3). Kuş kanadıyla Türkmen atıyla yaratıldı. Atlardan indik, piyadeler olduk; yönümüzü ve donumuzu (renklerimizi) kaybettik (Bergen, 2018: 232).

At, Türklerin günlük yaşamında tarih boyunca en önemli unsurlardan biri olmuştur. Bununla beraber atların bakımı, yetiştirilmesi ve hastalıklarına bağlı olarak baytarlık da gelişmiştir. Bu gelişmeye paralel at, atçılıkla ve tababetle ilgili zengin bir dil malzemesinin olması beklenir. Ancak bu beklentinin aksine günümüze pek fazla eser gelmemiş ve birkaç çalışmanın dışında da incelenmemiştir.

İslam medeniyetinde *baytārname* adı verilen eserler evcil hayvanların hastalık tedavileri hakkında yazılmış tıp kitaplarıdır. Söz konusu eserler, umumiyetle atçılık ve binicilik eğitimi ile atların hastalık ve tedavileri üzerine kaleme alınmışlardır (Şen 2017: 149). Bu tür eserlere *baytār-nāme* ismiyle birlikte *esb-nāme*, *kitabü'l-hayl*, *hayl-nāme* gibi isimler de verilmiştir.

Çalışmanın konusu 'Alī el-Mağribī'nin Esb-nāme isimli eseridir. Eser Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Bölümünde 2/2458'de kayıtlı, 166x110-96x51 mm ölçüsünde 13 satır 90 varaktan oluşmuştur. Nestalik yazıyla yazılmış eserin hemen hemen her sayfasında metni açıklayıcı, aynı kalemde çıktığı anlaşılan der-kenarlar yazılıdır. Eserin yazarı Ali bin el-Arabî şeklinde yanlış şekilde kayda geçirilmiştir.

fer'un min kitābehi ve taḥrīru mü'ellifihi el-fakīr 'Alī el-Mağribī (90a/13) el-müderriṣ yevmeizīn bi-medreseti ipek fī rūm eli sene 975 ibaresinden anlaşılabacağı üzer eserin İpek medresesinde Hicri 975 (1567-68) yılında yazıldığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıla kadarki eğitim kurumlarını medreseler ve sıbyan mektepleri oluşturmaktaydı. (Ahmetaj 2015: 267). İpek sancağında 1893-94 yılındaki kayıtlara göre 54 ibtidaî mektebinde 2747 kayıtlı öğrenciye eğitim verildiği, İpek merkez kazası, Berane ve Yakova'da Rüştîye mekteplerinin açıldığı, 1893-94 salname kayıtlarına göre ikisi İpek ikisi Yakova'da olmak üzere sancak genelinde 4 medresenin bulunduğu görülmektedir (Ahmetaj 2015: 276).

‘Alî el-Mağribî, esere atın yaratılışı ile ilgili ayetlerle başlamış, atlarla ilgili hadislerle de yer vermiştir. Atın yaratılış ve faydası ile ilgili çeşitli görüşleri aktarmıştır. Çeşitli tıp kitaplarından da bahsederek eserini atların hastalıkları için yazıldığını belirtir.

bu risâle-yi zibâ ve esb-nâme-i ğarrâ bu fakîr hakîrûn tercümesindendir ki sâbıkâ Fârisî risalelerden ve ‘Arabî baytâr-nâmelerden cem‘ edüp taşnîf eylemişdüm (4b/8-9) İfadesinden anlaşıldığı üzere Farsça risalelerden ve Arapça baytarnamelerden faydalanarak bir araya getirmiştir.

‘Alî el-Mağribî'nin Esb-nâme isimli eserinde geçen at, at hastalığı ile ilgili kelimelerin metinde geçen anlamı dikkate alınarak yer yer örnek verilmek suretiyle gösterilmiştir.

ablağ : <(Ar.) Atın bileklerinden başlayarak aşık kemiğinin yukarısına kadar süren beyazlık. Bu beyazlık at için kusur sayılır (Şen, 2017:171). Esb-namede ise, bir kusur olarak görülmemekte, aksine makbul ve muteber olduğu dile getirilmektedir. *bir dürlü at vardır ki aña **ablağ** derler ve ablağ alaca demekdür (23a/2) mezkûr **ablağ** atlar ğāyet maḳbûl ve muṭeber ve mübārek ve müstebşir cinsdür (23a/8).*

‘alağ : < Ar. Atın ya da bir hayvanın damağına sülük yapışması. *‘alağ ya nî sülük eger at şu içerken ṭamağına sülük yapışsa (43a/5).*

‘alaf : < Ar. Hayvan yemleri; otlar, samanlar.

āḥūr : < Far. Evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı. *ḥattā mübālağa yüzinden derler ki bir āḥūr içinde yüz at olsa (69b/dk4).*

acher : < Ar. Gece görüp de gündüz görmeyen. *ve şeb-kör dedükleri budur ki gice olduğınlayın gözleri görmez olur ki ‘arabca aña āṣî derler ve **acher** anuḡ ‘aksîdür ki gice görür ammā gündüzün görmez yarasa gibi ikisi bile yaramazdur (20b/dk1).*

adım : Yürümek için yapılan ayak atışlarından her biri. *üç uvağ **adım** miḳdârı yürideler (28a/4).*

ağır : Ağır, yavaş.

ağız : Ağız.

ağızlık : Ağızlık, hayvanın ısırmasına, zararlı bir şey yemesine engel olmak için ağzına takılan tel, deri.

aḥlec : < Ar. Alacalı benekli (kürk, post vb.). *ba‘zî yeri siyāh veyā ṭorîdur ki Türk ṭāifesi **aḥlec** ve kimi aḥrec derler (23b/8-9).*

aḥrec : bkz. **aḥlec**.

āḥūr : < Far. Evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı.

aḳsaḳ : Aksayan, hafifçe topallayan. *belki nice at vardur ki bu zaḥmetle ölür gider ve kuvveti yerindedür nihāyet yürüyüşü ağır olur veyā aḳsaḳ olur (73a/dk5).*

aḳvā : < Ar. Çok (daha, en, pek) kuvvetli. *ittifāḳ eylediler ki atların aḳvāsı ve renklerinin ālāsı siyāh atdur (17b/5).*

al at : Al, kırmızı at; bkz. **aşkar**. *demek isterler ki al at kendü kendinden yorgalık öğrenür (19b/dk2).*

alaca : Birkaç rengin karışımından oluşan at donu. *ḥaḳḳ teālā beş biḡ ferişte gönderdi ki alaca atlar üzerinde bēzledi (23a/dk2).*

alef : < Ar. Hayvan yemleri; otlar, samanlar.

arab atı: Ar. + T. Soylu, dayanıklı, birçok at ırkına kan veren Arabistan asıllı bir at cinsi.

arḳalıḳ : Sırt dayamaya yarayan yer. *arḳalıḳdan veyā naʿllamaḳdan ola (76b/dk3).*

āṣī : < Ar. Gece karanlığı; bkz. **şeb-kör**.

aşkar : < Ar. Al donlu (at). *aşkar al ata derler (22a/dk1).*

at : At.

atcı : Atçılıkla uğraşan kimse.

atlu : Atı olan, ata binmiş kimse.

aygır : Aygır, damızlık erkek at. *denizden bir aygır çıkdı ve ol kışraḡa çekdi (15a/dk1).*

azgın : Azmış olan, azılı. *azgın aygırlar ihtiyār ederlerdi ve baʿzıları nesneler yēdürürlerdi aygırı ḳuduz ederlerdi (6a/dk4).*

bālā-ter siyāḥī reng diger ne-bāşed : < Far. Atlar için söylenmiş. “Siyaktan daha üstün don olamaz.”.

baldur : Atın dizden ayak bileğine kadar olan bölümü.

bār : < Far. Yük, ağırlık veren şey.

bārgīr : < Far. Beygir, yük tutan, yük kaldıran; Sadece yük taşımakta veya araba çekmekte kullanılan at. *iki at getürdiler biri cins arab atıdur ve biri bārgīr kısmındandır (9a/2).*

bārgīrcik: Tay, cüce at. *baʿzı kücücek bārgīrcikler olur ki babası anası büyük iken ol ḳadar endāmda olur (24a/dk3).*

bārgīrlık: Beygirlik.

baḡır : Bağır, göğüs.

baldur : Baldır, bacaḡın dizden ayak bileğine kadar olan bölümü.

baş : İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm.

başcuḡaz: Başcık.

bayṭār : < Ar. Veteriner hekim.

bayṭār-nāme : < Ar. + Far. Hayvanların bakımı, beslenmesi, hastalıkları ve bu hastalıkların tedavileri konularında yazılmış eserlerin genel adı, esb-name, hayl-name, bkz. **esb-nāme**.

becellik: At, eşek gibi hayvanlarda bel soğukluḡuna benzeyen bir çeşit hastalık. *ve ḳuyruḡının egriligi becellikten olur yā toḡduḡı vaktin bir yanına düşer ve kemügi egilür ḳalur ve yāḡūd yolınurken böyle olur ve kimi ādet edinür yüridüḡi vaktin ḳuyruḡını bir yanına egri tutar ve buḡa ilāc olsa olur ammā ol yerlerine çāre yoḳdur (13a/dk1).*

beden : < Ar. Beden, vücut, gövde.

- bél** : Bel, atlarda omuz başı ile sağrı arası.
- bendükş** : < Far. Eklem. *ve toynağın bendükşinde olur* (71b/9).
- benek** : Atların derisi ya da tüyleri üzerindeki ufak leke, nokta, puan.
- berdik** : < Far. Atların erkeklik organı, taşak. *iki kişi berdikişi iki ucından tutup atın karnı altında tutup şan'atla şıgayalar* (77b/8-9).
- bere** : Vurma, incinme veya bir hastalık sonucunda damarlardan çıkan kanın dokular içinde birikmesinden meydana gelen morluk, çürük.
- bıçılğan** : Hayvanların tırnak kökünde oluşan yara.
- biz** : Katı bir şeyi dikerken iğne geçirecek yeri delmek için kullanılan, çelikten yapılmış, sivri uçlu ve ağaç saplı araç, tığ. *İlâcı budur ki bizle deleler* (54b/3).
- bizle-** : Ucu çivili değnekle hayvanı dürtmek.
- bilek** : Bilek.
- boğaz** : Boğaz.
- boğun** : Boğum, parmakların, boyunun eklem yerleri.
- boyun** : Boyun.
- boz at** : Boz, açık toprak donlu at.
- bögür** : Böğür, insan ve hayvan vücudunun kaburga ile kalça arasındaki bölümü.
- bud** : But; hayvanların, bacaklarının gövdeye bitişik olan dolgun, etli bölümü.
- bukağı** : Bukağı, kaçmaması için hayvanların ayağına takılan zincir, demir köstek.
- burıl-** : Burulmak.
- burma** : Burmak işi.
- burun** : Burun.
- bürde** : < Ar. Örtü. *derinün içinde bürde vardır sinjirden döşenmiştir* (59b/dk2).
- cānbāz** : < Far. At alıp satan ve yetiştirip terbiye eden kimse.
- cebānrağ** : Daha korkak.
- cereb** : < Ar. Uyuz hastalığı, uyuz.
- cīzilik** : ?. *ve bu mezkūr at egerçi cīzilige müte'alliğdür* (30a/dk1).
- çābūk** : < Far. Çabuk, hızlı, süratli, seri.
- çābūklık** : Çabukluk.
- çağal** : Alnı veya ayakları beyaz olan (at). *ve bu maķūle ata çağal dahı derler* (21a/dk1).
- çal-** : Üzerine sürmek. Atmak, çarpmak, vurmak.
- çalğan** : Kötürüm, inmeli, sakat. *eger at toynağın çalğan olsa* (86a/1).
- çap-** : Sürmek, koşturmak. *hemān tağa toğrı kaç ve taşlu kayalu yerlere çap* (22a/13).
- çapaklu** : Çapaklı, çapağı olan.
- çatlamak** : Parçaları ayrılıp dağılmayacak bir biçimde yarılmak.
- çatlağan** : Çatlamaya elverişli, çabuk çatlayan. *degirmi tabanlı olan at toynağın çalğan olur ve dahı çatlağan olur* (13b/dk2).
- çayla-** : Ciyaklamak acı acı bağırmak.
- çekmek** : Çiftleşmek. *denizden bir aygır çıkıdı ve ol kışrağa çekdi ve meymün andan hāşıl oldı* (15a/dk1).

çeçe : Canlılarda baş bölümünde yer alan, kemik veya kıkırdak ile desteklenen, altlı üstlü dişleri taşıyan ve ağzın kapanıp açılmasını sağlayan kasları üzerinde barındıran iki parçaya verilen ad.

çengāl : < Far. Çengel.

çerpeme : Atlarda çıkan bir tür çıban. *çerpeme bu marāz fi'l-ḥaḳīḳa ādemdeki çıban yérinedür (54b/1-2).*

çıban : Vücudun herhangi bir yerinde oluşan ve çoğu, deride veya deri altında şişkinlik, kızartı, ağrı ve ateş ile kendini gösteren irin birikim.

çıkuk : Çıkık, bir kemik veya organın yerinden çıkmış olması.

çil at : Tüyü kırmızı ve beyaz karışık olan at, alaca donlu, benekli at. *çil at kim yalıısı ve kuyruğı uzun ola (21b/1).*

çizi : Çizgi.

çül : < Ar. Atların üzerine örtülen ve genellikle kıldan yapılmış kaba dokuma. *menzile vardukları vaktin atıñ üstine çül ururlar (30b/dk1).*

çulla- : Hayvana çul örtmek.

çulsuz : Çulu olmayan.

dāḥıs : < Ar. Dolama, etyaran.

dêş- : Oymak, delmek, yara açmak, içini açmak, karıştırmak, kazmak.

dêvşir- : Bir araya getirmek, derlemek, toplamak.

debelen- : Çırpınmak, tepinmek, kımıldanmak.

depin- : Tepinmek, ayaklarını hızla yere veya bir şeye üst üste vurmak.

degnek : Değnek, elde taşınacak incelikte düzgün ağaç, sopa, çomak.

delin- : Delinmek.

demregü : < Ar. Temriye hastalığı, deride yer yer küme durumundaki birtakım kabartılarla kendini gösteren hastalık; bkz. **ertem**.

demür boz : Siyah beyaz karışık donlu, siyahı beyazından daha fazla olan at donu.

depme : Hayvan, ayağıyla vurmak.

depegen : Tekmeleyen, çok tekme atan.

der : Ter.

deri : İnsan ve hayvan vücudunu kaplayan tüy, kıl veya pulla kaplı tabaka, cilt, ten.

dericük : Küçük deri parçası.

derle- : Terlemek.

dıflī : < Ar. Zakkum (Nerium oleander).

dırnağ : Tırnak.

dirsek : Kol ile ön kol arasındaki eklem arka yanı.

ditremek : Titremek.

ditretmek : Titretmek, sarırmak.

diz : Kaval, baldır ve uyluk kemiğinin birleştiği yer.

dizgin : Gemin uçlarına bağlanarak hayvanı yöneltmeye yarayan kayış.

döş : Göğüs, bağır.

döyegen : Çok dayanan. *binmege ve yüke döyegen olur (27b/dk1).*

dübür : < Ar. Kıç, göt, makat.

düğün : Düğüm, iplik, ip, halat vb. bükülebilir şeyleri kıvrıp kendi üzerine veya birbirine dolayarak yapılan boğum.

dürt- : Ucu sivri bir şeyle veya elle hafifçe itmek.

ecnef : < Ar. Eğrilik, daire şeklinde. *ba'zı atun kulakları ucları sivri ve çengāl şekillü olur şöyle ki at kulakların çatup önine bakduğı vaktin ikisinün aralığı dāire gibi görünür ol aşı kulaga Arablar ecnef derler gāyet maqbūl ve aşıl atlarda olur (9b/dk4).*

edgam : < Ar. Tüyü ve derisiyle beraber her tarafı siyah olan at. *edhem oldur ki tüyi hep siyāh ola ve edgam oldur ki hem tüyi ve hem derisi ve hem toynağı ve bi'l-cümle her yeri siyāh ola (18a/dk2).*

edhem : < Ar. Karayağız at; bkz. **edgam**.

efsār : < Far. Yular. *atun ağızlığı ve efsār yeri müdevver şekl ve ince gerek (11b/1).*

efşān : < Far. Saçılan, fişkiran idrar. *gelür ve efşānı kıbkızıl olur (64b/7).*

eger : Eyer, binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne.

egerle- : Eyerlemek.

egersüz : Eyersiz.

el-ḥayru maḳūdun bi-nevāšihā ilā yevmi'l-ḳıyāme : < Ar. "Kıyamete kadar atların alnında hayır vardır". Hadis-i şerif.

enār : < Far. Ökçe (Torus corneus). *enārları yumrı ola ve anda teke şakalı gibi kııl bitmiş olmaya (13b/4-5).*

endām : < Far. Vücut, beden, boy bos.

endāmlu : Boylu poslu.

endāmsuz : Boyu posu yerinde olmayan, kısa, çelimsiz.

eṇek : Çene kemiği, gerdan. *nāşūr bu illet atun eṇegi altında olur (36a/12-13).*

eṇse : Ense, boynun arkası.

enyāb : < Ar. Azı dişi. *dişleri arasında azu dişleri biter ki anlara Arab tāīfesi enyāb derler (24b/12-13).*

eritem : < Ar. Temriye hastalığı; bkz. **demregü**.

esb : < Far. At.

esb-i devlet : < Far. + Ar. Devlet atı.

esb-nāme : < Far. Hayvanların bakımı, beslenmesi, hastalıkları ve bu hastalıkların tedavileri konularında yazılmış eserlerin genel adı, esbname, haylname; bkz. **baytār-nāme**.

esb-nāme-i ḡarrā : < Ar. Değerli atlar kitabı.

eş- : Eşmek, toprağı veya toprak gibi yumuşak bir şeyi biraz kazmak.

eşek : Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep, karakaçan, uzun kulaklı (Equus asinus).

eşheb : < Ar. Kır at veya beyaz at. *bu daḥı kır maḳūlesindendür feāmmā bunun gömlegi hep aḳdur ve buḡa Arabca eşheb ve kırtāsi derler (20b/dk1).*

eşkin : Atın dört nal ile tırıs arasındaki hızlı yürüyüşü. *ekşer yügrük ve eşkin olur (19b/7).*

eyegü : Kaburga.

faşıl : < Ar. Yeni doğmuş tay, *büyükliği küçüklüğü ve doğduğu zamânda aña faşıl* derler (24a/10).

fatk : < Ar. Fıtık, İç organlardan bir parçanın, genellikle bağırsak bölümünün karın çeperlerini geçip deri altında ur gibi bir şişkinlik yapması, kavlıç, yarımlik.

filev : < Ar. Bir yaşındaki erkek tay. *ayağ üstüne yürüyüp anası ardınca gezmeğe başladığı vaktin aña filev* derler (24a/12).

füşkî : < Rum. Hayvan tersi, taze gübre.

ğarın : bkz. **karın**.

ğurrelü : Parlak. *ğurrelü şakar dedükleridür* (18b/dk3).

gebe : Gebe, karnında yavru bulunan.

gegirmek : Geçirmek, midede toplanan gazı ağızdan sesli bir biçimde çıkarmak.

gem : Atı yönlendirmek için ağzına takılan demir araç. *boğazına gem yerine geçüreler* (27b/dk2).

geniz : Geniz, ağız ve burun boşluğunun arka bölümü.

gevde : Gövde, Bir şeyin asıl bölümü.

gevdeli : Gövdeli, iri yapılı.

gevşek : Gevşek, zayıf.

gezrek : Çok gezen, daha gezen. *gezrek hayvân ve at bu kıyâs üzerine olur* (16a/dk2).

gicişmek : Kaşınmak, kaşıntı duymak, gidişmek.

gicişdirmek : Kaşındırmak.

giciyik : Kaşıntı. *giciyik derler ve ekser atı yalısında ve kuyruğında olur* (53a/9).

göbek yarası : Binek hayvanlarında semer ya da eyer yüzünden sırtta çıkan yara. *ve aña göbek yarası derler ol cümlesinden çirkin olur* (51a/11).

gögüs : Göğüs.

gök : Yeşil, yeşillik.

gökcek : Güzel, sevimli.

habîs-i sırâce : < Ar. Sıraca hastalığı.

hacâmat : < Ar. Vücudun herhangi bir yerini hafifçe çizip üzerine boynuz, bardak veya şişe oturarak kan alma.

hâmile : < Ar. Karnında yavru bulunan, gebe, iki canlı, yüklü.

hâzık : < Ar. Usta, maharetli [Bilhassa hekimler için kullanılır].

haml : < Ar. Taşıma, yüklenme, gebelik durumu.

har : < Far. İz, belirti, yer. *iki nişânı arasınca toğruca tabanla ayak ayak harı vardı ölçeler* (14b/dk2).

hayâtü'l-hayvân : < Ar. Bir kitap ismi.

hâye : < Far. Er bezi.

habîs : < Ar. Kötücül (hastalık veya ur).

habîs-i sırâce : < Ar. Sıraca hastalığı.

hanâzîr : < Ar. Bir tür çiban; bkz. **toğuz başı**. *vaktin arabca aña hanâzîr ve türkîce toğuz başı derler şişüp toğuz başına müşâbih olduğün* (50a/dk2).

ḥandaḳ : < Ar. Hendek, geçmeye engel olacak biçimde uzunlamasına kazılmış derin çukur. *nām kışrağı varıdı ki elli ḳulac ḥandaḳı sıçramışdur (15a/9-10).*

ḥar ḥur : İnsanı sersemleten sürekli patırtı, gürültü, dağdağa, çekişme.

ḥar-ı zehre : bkz. **dıflī**.

ḥaṭve : < Ar. Adım.

ḥayl : < Ar. At, at sürüsü, yolkı.

ḥekīm : < Ar. Hastalıkları teşhis ve onları ilaçlarla veya bazı araçlarla.

ḥikke : < Ar. Kaşıntı, bir tür uyuz hastalığı; bkz. **giciyik ḥikke** *dérler ki Türk t̃āīfesi aṇa giciyik derler (53a/9).*

ḥimārū'l-vaḥş : < Ar. Yaban eşiği, atgillerden, Hazar Denizi dolaylarında yaşayan, eşiğe çok benzeyen yaban hayvanı (Equus onager); bkz. **ḳolanḳ**. *ḳolanḳ dēdükleri ḥayvāna ki ḥimārū'l-vaḥş derler (3a/dk1).*

ḥūṭāsın : < Far. Atların başına takılan süs, sorguç. *ādem başında sorḳuc ve at boynında ḥūṭāsın taḳmaḳ andan aḥz olındı (23a/dk2).*

ḥunāk : < Ar. Bademcik iltihabı, boğmaca.

ḥunān : < Ar. At ve eşek ve katırlarda daha çok görülen sıraca hastalığı, bkz. **sırāca**. *ḥunān bu bir zaḥmetdür ki sırācaya beṇzer (69b/5).*

ḥurmāī : < Ar. Hurma renginde.

ḥurūcü'l-maḳ'ad : < Ar. Kalça çıkığı.

hekbe : < Far. Torba.

hergele : < Far. Binmeye veya yük taşımaya alıştırılmamış at veya eşek.

ısrıḡan : Çok ısırın. *depegen olur ve mizācı ṭar ve ısrıḡan olur (18a/2).*

ıslāḥ : < Ar. Düzeltme, iyileştirme.

ıṣṭabl : < Lat. Ahır. *āḥūrdan murād mu'arīfüdür ya'nī ṣol yér ki at öḡinde yayılır ḥavz gibi ve lafz-ı āḥūr müştarekdür hem buṇa ve hem ıṣṭabl ma'nāsına dēnilür (85a/dk2).*

igdiş : Erkeklik bezleri çıkarılarak veya burularak erkeklik görevi yapamayacak duruma getirilmiş (hayvan ve özellikle at).

ilik : İlik, kemiklerin iç boşluklarını dolduran ve kan hücrelerinin yapımını sağlayan doku.

ilp : Testis torbası (Scrotum). *veremü'l-cālib ya'nī atıṇ ilpi şişse bunun nişānı bellüdür (55a/6).*

inenmek : Eneme işi, erkekliği giderilme işi.

ḳaḥṭānā : < Mac. Bir cins iri at.

ḳamçı : Ucuna ince deri, meşin veya ip bağlanmış bir değnekten ibaret vurma aleti, kırbaç.

ḳamış yaprağı : Bir ucuna ip, deri vb. bağlı olan vurma, dövme araç.

ḳanṭarma : Azılı atları zapt etmek için dillerini bastırarak biçimde yapılmış demir araç.

ḳara : Bir at donu; **ḳara** *üstinde reng yokdur zīrā ki siyāhdan ḡayrı rengler birbirine döner (17b/dk1).*

ḳara arpa : Bir tür arpa.

ḳarın : Karın, mide.

- kart** : Gençliği ve körpeliği kalmamış.
- kaşıl** : < Ar. Hayvanlara yedirilmek üzere erken ekilen ve yeşilken biçilen ekin.
- kaş** : Kaş, gözlerin üzerinde kemerli birer çizgi oluşturan kısa kıllar.
- kaşağı** : Kaşağı, Hayvanları tımar etmek için kullanılan, sacdan, dişli araç.
- kaşanmak** : Hizmet ve binek hayvanları durup işemek.
- kaşınmak** : Kaşınmak.
- kaşındurmak** : Kaşındırmak.
- katır** : Atgillerden, kısarak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan.
- kavuk** : Mesane, İdrar torbası.
- kayış** : Bağlamak, tutmak veya sıkmak amacıyla kullanılan, dar ve uzun kösele dilimi.
- kelef** : < Ar. Benek, siyah veya kırmızı noktalar. *kelef bu bir illetdür ki ekser atun omuzında veyâ arkasında olur (58a/13).*
- kāhil** : < Ar. Gayretsiz, tembel.
- kehel** : < Ar. Tembel.
- kehellik** : Tembellik.
- kemer** : < Far. Bele dolayarak toka ile tutturulan, kumaş, deri veya metalden yapılan bel bağı.
- kene** : Koyun, köpek, at vb. hayvanların veya insanların derisinde asalak olarak yaşayan, bulaşıcı hastalıklara neden olan böceklerin genel adı, sakırğa.
- kevsec** : < Ar. Dişleri testere gibi olan bir deniz balığı. *ve ba'zı atlar vardır ki otuz sekiz dişi olur cümle netekim âdem oğlanınun ba'zısının dişi otuz iki olur ki aña kevsec derler ve ba'zısının ancak yigirmi sekiz dişi olur ve buña kevsec derler (25a/dk1).*
- kiriş** : Kasların uçlarında bulunan, kasları kemiklere ve başka organlara bağlayan beyazımsı kordon, tendon.
- kişnemek** : Kişnemek.
- kıç** : Kuyruk sokumu bölgesi, kaba et, kaba but, popo, makat.
- kıl** : Kıl.
- kı'n-nefes** : < Ar. Nefes darlığı; bkz. **zıku'n-nefes**.
- kır at** : Beyazla az miktarda siyah karışmasından oluşan don.
- kırsarı** : Boynunda ve gövdesinde benek benek siyah veya kırmızı alacalar olan at. *ablağ şol kırsarımış atdur ki boynında ve gevdesinde benek benek siyāh veyā kızıl alacalar ola (23b/11).*
- kışrak** : Kısarak, dişi at.
- kız-** : Kızmak, ısınmak.
- kızgınlık** : Kızgınlık, sıcaklık.
- kızıl sağı** : Kızılımsı, kızıla çalan.
- kirpük** : Göz kapağının kenarındaki kıllar veya bu kıllardan her biri.
- kişnemek** : Kişnemek.
- koğuş-** : Yarış etmek, bir birini kovalamak.
- kolan** : At, eşek vb. hayvanların semerini veya eyerini bağlamak için göğsünden aşırılarak sıkılan yassı kemer.

ķula : G vdenin sarı veya kirli sarı renkte, yele, kuyruk ve bacağın alt kısmındaki kılların koyu renkte olduğu at donu.

ķulaķ : Kulak.

ķulaŋ(n) : Yaban eşeği. *ķulaŋ d d kleri ĥayv na ki ĥım r 'l-vaĥŗ derler (3a/dk1).*

ķurlaĝan : Etyaran, dolama.

ķurt ķula : Yelesi ve kuyruğu kara olan at. *ķurt ķula d d kleri at eger yalısı ve ķuyruđu ķara olursa. (21a/2).*

ķuyruk : Hayvanların  ođunda, g vdenin sonunda bulunan, omurganın uzantısı olan uzun ve esnek organ.

k steki : K stek, Koŗulan atların tepmesini  nlemek i in kuskun kayıŗına eklenen kayıŗ.

lehzeme : < Ar. *ya'ni iki  eŗesi arası aŗaĝa c nibden ki oluķ řeklined r ve 'Arab t ifesi aŗa lehzeme derler (11a/dk2).*

mahm z : < Ar.  izmenin, potinin arkasına takılan ve binek hayvanlarını d rt p hızlandırmaya yarayan demir veya  elik par a.

maķ ad : < Ar. Kı .

may s l : < Ar. Kaŗınma, sulanma, kızarıklık gibi belirtilerle kendini g steren, bulaŗıcı olmayan, fakat kolay ge meyip genellikle uzun s re devam eden yaygın deri hastalığı, egzama.

menc : < Ar. Kabuk, yara, baŗ.

men lem yerkebi'l-edheme yevmi'l-ĥarbi yendem : < Ar. *ya'ni her kim ki siy h ata binmeye ceng g ninde peŗim n olur (17b/9).*

merkeb : < Ar. Eŗek.

meym n : < Ar. Hazret-i Alinin atının ismi. *ĥazret-i 'Al n  meym n n m atı varıdı (15a/7-8), meym n meŗ r atdur ĥatt  bu zam nda k ĝıdlara anuŗ şeklini taŗv r e erler ve bir riv yetde deŗizden avlamıŗlardur ve bir riv yetde gelmiŗd r ki bir 'Arabuŗ aŗ l kıŗraĝı varıdı bir g n deŗiz ken rında eglen p kıŗraĝı otlamaĝa salıv rmiŗken deŗizden bir ayĝır  ıķdı ve ol kıŗraĝa  ekdi ve meym n andan ĥ ŗ l oldu (15a/dk1).*

mevkibe : < Ar. Atlı veya yaya olarak b y k bir zatın yanında y r yen, ona refakat eden heyet, takım, alay.

m ĥ : < Far. Atlara nal  akmak i in kullanılan b y k e  ivi.

misk  : < Ar. Bir at donu, misk gibi siyah renkli. *aĝızlıĝı ve eŗr f  kıızılaŗ olur ve buŗa misk  d rler (18b/2).*

muĥaccel : < Ar. Ayaĝı sekili, beyazlı at; bkz. **s kel**.

m hr : < Ar. Tay. *segird p oynamaya baŗladuĝı vaktin aŗa m hr d rler.*

m. (24a/13).

n ĥun : < Far. Tırnak.

n ĥune : < Far. Atların g z nde  ıkan bir t r hastalık. *z r  n ĥun t rnaķdur ve mezk r zaĥmet t rnaķa beŗzer ol sebebden adını b yle ķodılar. (39a/dk4).*

na l : < Ar. Nal, at, eŗek,  k z vb. y k hayvanlarının tırnaklarına  akılan, ayaĝın şekline uygun demir par ası.

na llamak : Hayvanın ayaĝına nal  akmak.

na llanmak : Hayvanın ayaĝına nal  akılmak.

na^ʿllu : Nallı.

na^ʿlsuz : Nalsız, nalı olmayan.

na^ʿl-bend : < Ar. + Far. Nalbant, hayvanların ayağına nal çakan kimse.

nāṣūr : < Ar. Basur, hemoroit; ayrıca göz çevresi ve çeşitli organlarda oluşan akıntılı yaralar. *ibtidāen bir çıban gibi nesne çıkar bir kaç yerde deşilür ve andan şarı şu aķar şonra oñılmaz nāṣūr olur (59a/dk1).*

nāzle : < Ar. Nezle, soğuk almaktan ileri gelen, burun akması, aksırma ile beliren hastalık, ingin, tumağı, dumağı, çaputlama, zükam, nevazil.

nemle : < Ar. Genellikle soğuktan dolayı karıncalanma biçiminde ortaya çıkan ve hızla yayılan, sivilce şeklinde, ateşli ve yakıcı bir cilt hastalığı; bkz. **bıçılğan**.

nişān : < Far. İşaret, belirti, iz, alamet.

omuz : Boynun iki yanında, kolların gövdeye bağlandığı bölüm.

oñurğa : Omurga, belkemiği.

ot : Toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbaharda bitip bir iki mevsim sonra kuruyan küçük bitkiler.

otlamak : Hayvan, dolaşarak yerdeki ot, çimen, yaprak vb. yemek, yayılmak.

otluk : Otluk.

ökçe : Topuğun arka bölümü.

öküz başlu : Yassı ve geniş alınlı at. *ba^ʿzı atıñ alnı yaşı olup öküz gibi görünür ki Türk t̃āifesi aña öküz başlu d̃erler (11a/7).*

öpren : Yıpranmak. *dāīmā na^ʿl ol cānibden öprenür (86a/dk2).*

örpek : Atların toynağından başlayıp dizlerine kadar çıkan bir tür hastalık; bkz. **uyuz**. *bu bir zahmetdür ki uyuz gibi olur (73b/8).*

öyken : Akciğer.

palān : < Far. Genellikle eşeklere, bazen de atlara vurulan, kaşsız, enli, yayvan ve yumuşak bir tür eyer.

pāy-bend : < Far. At vb. hayvanların yürümesine engel olmak için ayaklarına vurulan bağ, köstek.

perçem : < Far. Yele.

piç-rez : < Far. Kıvrım, büklüm. *ya^ʿnī kılı uzun olmaya zīrā bārgīrlık ʿalāmetidür ve dağı diken ve mihmerāt aña düşince şarmaşur kalur ve ata piç-rez olur (10b/dk6).*

pūl : < Far. Pul, benek.

pūlla- : Pullamak.

pūfkūr- : Üfleyerek püskürmek.

raḥt : < Far. At takımı. *Cemşīd d̃edükleri bir pādīşāh egeri peydā eyledi ve at raḥtını bu ḥāle getürdi (3b/13).*

rībāt : < Ar. Bağ.

min rībātī^ʿl-ḥayl türhibüne bihi ʿaduvvallah : < Ar. Enfal 8/60 “Siz atlara sahip olmakla Allah’ın düşmanlarını korkutursunuz.”

şadme : < Ar. Hızla vurma, çarpma. *ya^ʿnī eger atıñ başına çomaķ veyā taş doķına (42a/3).*

şāfin : < Ar. Aşık kemiğinden topuğa kadar giden büyük damar. *atuñ dizinden sehelyukarı bir ince tamar vardur ki aña şāfin dērler* (67b/9).

şab : Sap.

şaç : Saç.

şadme : < Ar. Hızla vurma, çarpma.

şafīha : < Ar. Yassı ve düz bir levha halindeki şey. *eger toynağ degirmi ve bol olsa şafīha na'l aña yegdūr* (86b/dk1).

şağra : bkz. **şağrı**.

şağrı : Atın bel ile kuyruk arasındaki dolgun ve yuvarlakça bölüm.

şaḥrā : < Ar. Çöl, kır.

saḳar : Atın alnında olan beyazlık. *eger alnında beyāz olsa ki aña Türkce saḳar derler* (19a/9).

saḳağū : Sakağı, özellikle atlarda görülen ve insanlara da bulaşan ölümcül bir hayvan hastalığı, ruam. *şaḳragunuñ nişānı budur ki burnından şarı şu aḳar ve tīz tīz tūskūrūr ve burnını yere ve ayağına sürer ve gāhī sūmūk gibi bir galīz nesne aḳar* (31b/12-13).

şaḳrağū : bkz. **saḳağū**.

şaman : Ekinlerin harmanda dövülüp taneleri ayrıldıktan sonra kalan, hayvanlara yedirilen ufalanmış sapları.

şapa şapa : Düzgün olmadan yoldan saparak. *şapa şapa yürimeye* (83a/2).

şıçramak : Sıçrama işi.

şālīl : < Ar. Siğil. *şālīl buña Türkīce sigil derler* (34a/8).

sāyis : < Ar. At bakıcısı.

şağra : bkz. **şağrı**.

şağrı : Sağrı, memeli hayvanlarda bel ile kuyruk arasındaki dolgun ve yuvarlakça bölüm.

segirt- : Seğirtmek, sıçrayarak yakın bir yere doğru koşmak.

selheb : < Ar. Özel isim, *selheb nām kışrağı varıdı* (15a/9).

semer : < Rum. At, eşek, katır vb. hayvanların sırtına yerleştirilen, üzerine yük bağlanan veya binilen, iskeleti ağaçtan araç.

sereṭān : < Ar. Yenirce denen hastalık, kanser, akile, yengeç. *sereṭān arab dilinde yengeç demekdür zīrā mezkūr illet yengeç şūretine beḳzer* (49b/dk1).

şıçan : Bir at donu. *meşelā şıçan tüylü ve meymūn renglü ve daḥı buña beḳzer nice nice maḳūleler vardur* (21b/9-10).

şıklık : Islık, ağızdan çıkarılan düdük sesi gibi ses. *atuñ kulağına şıklık véreler ol at ki hızludur ve yāḥūd başına gelmişdür bilür kim yarış vardur* (88a/4-5).

sırāca : < Ar. Deride ve genellikle boyunda görülen, lenf düğümlerinin şişkinliğiyle beliren tüberküloz türü, bkz. **ḥunān**.

sıtma : Anofel türü sivrisineğin sokmasıyla insandan insana bulaşan, titreme, ateş ve ter nöbetleriyle kendini gösteren bir hastalık, ısıtma, malarya.

sil'a : < Ar. Vücudun farklı yerlerinde çıkan bir tür ur, tümör.

siñir : Duyu ve hareket uyarılarını beyinden organlara, organlardan beyne ileten beyazımsı teller ve bu tellerin oluşturduğu demet.

sinān : < Ar. Kargı, süngü, ok vb. savaş aletlerinin keskin ve sivri ucu, ok temreni, mızrak.

sine-bend : < Far. Kayış, kemer.

siyāhat : Kara at.

sökel : Sakat, güçsüz, hasta; bkz. **şakar**. *ğurrelü şakar dedükleridür ve muḥaccel sökel dedükleridür* (18b/dk3).

süm : < Far. At, katır vb. dört ayaklı hayvanların tırnağı, toynak. *ḥayvānda olunca toynak derler ki Türkce aḡa ḥāfir u Fārisīde süm derler* (16b/dk1).

şundurmak : İleriye doğru uzatmak, çekmek. *ve eger gözine ḡan inerse ve başını şundurmaḡa başlasa* (42b/5).

sümük : Sümük.

sünük : Sünük, kemik.

sürçmek : Yürürken yanlış adım atıp dengesini yitirmek.

şeb-kör : < Far. Gece körlüğü, tavukkarası.

şiş : Şiş, ur, çıban.

şişik : Şişmiş.

şişkü : Şişkin.

şişmek : Şişme işi.

şukāk : < Ar. Hayvanlarda tırnak ya da toynakların çatlaması şeklinde görülen bir tür hastalık; bkz. **bıçılğan**.

ṭabāk : < Ar. Şap hastalığı, Sıcaktan veya taşlık yerde yürümekten hayvanın ayağında hasıl olan yara.

ṭabāk toynağı : Etyaran, dolama.

ṭaban : Taban, ayağın alt yüzü.

ṭābiku'n-na'l : < Ar. Bir adımın diğer adımın aynı şekilde atılması. *meşellerde ve mantıḡ kitāblarında ṭābiku'n-na'l bi'n-na'l dedükleri andan aḡz olınmışdur ya'nī atıḡ öḡ na'lı nişānına kıç na'lı muṭābık oldı demekdür* (14b/dk1).

ṭaḡ : İyileştirmek için vücudun hastalıklı bölümüne kızgın bir araçla yapılan yanık “dağ”.

ṭaḡla- : Dağlamak.

ṭalak : Dalak, midenin arkasında, diyaframın altında, sol böbreğin üstünde, yassı, uzunca, akyuvar üreten ve yıpranmış alyuvarları toplayan, damarlı, gevşek bir dokudan oluşmuş organ.

ṭamar : Damar, canlı varlıklarda kanın veya besleyici sıvıların dolaştığı kanal.

ṭarfe : < Ar. Göz kapağının açılıp kapanması. *zaḡmet bundan olur ki atıḡ gözine ḡaflet üzerine bir nesne ṭoḡınur* (38a/7).

ṭarlan- : Canı sıkılmak, bunalmak, rahatsız olmak, sıkıntılı vakit geçirmek, hiddetlenmek.

ṭavar : Binek hayvanı, dört ayaklı çiftlik hayvanı.

ṭırnak : Tırnak.

ton : Don, elbise.

torı : bkz. **toru**.

toynak : At, eşek vb. tek tırnaklı hayvanların tırnağı.

Tatar ve Urus bārgīr : Tatar atı. *netekim ekşer Tatar ve Urus bārgīrlerinde bellü müşāheddür (37b/dk2).*

tavlumbāz : < Ar. + Far. Eyer kaşına bağlanan, avda kuşları çağırmaya, askerleri toplamaya, düşmanı ürkütmeye yarayan, elle çalınır, alt tarafı kısa bir dümbelek biçimindeki davul, tabılbaz.

tay : Üç yaşına kadar olan at yavrusu. .

taycağuz : At yavrusu, küçük tay. *gāh olur ki dahı taycağuzken bineler (56a/dk1).*

tıynet : < Ar. Yaradılış, huy, maya.

tegeltü : Teğelti, binek hayvanlarında eyerin altına konulan keçe.

ters : Hayvan pisliği.

tersle- : Hayvanlar pislemek.

tevsen : < Far. Serkeş, dik başlı at.

tezek : Hayvan dışkısı.

tīmār : < Far. Binek hayvanlarının derisini, kollarını kaşağı, fırça, sünger vb. ile temizleme.

tonuz başı : Bir tür çıban.

topuk : Topuk.

topuk çalmak : İnsan ve hayvan yürürken iç topuklarını birbirine çarpmak **topuk çalmak** bu illet ekşer ön ayaklarda olur (76b/5).

toru : Gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi koyu donlu olan, yağız (at).

toru ħurmāī : Çenesinin altı siyah olan doru at; bkz. **toru**. *enegi altı siyāh olsa ki aña toru ħurmāī derler (19a/7).*

topal : Topal.

toynak : At, eşek vb. tek tırnaklı hayvanların tırnağı.

tuḫḫa : < Ar. Atın ön ayaklarından ortaya çıkan, şişerek toplallığa ya da ayağın eğriliğine sebep olan bir hastalık. **tuḫḫa** bu bir illetdür ki atıñ ön ayaklarında olur (66a/6).

tüskür- : Tıksırmak.

tüy : İnsan ve hayvan derisi üzerinde bulunan ince, kısa, yumuşak ve sık uzantılar.

ur : Hücrelerin aşırı çoğalmasıyla insan, hayvan veya bitki dokularında oluşan ve büyüme eğilimi gösteren yumru, bağa, tümör.

Urus bārgiri : Rus beygiri.

uyan : Atın gem, dizgin gibi takımları.

uyansuz : Gemsiz.

uyluḫ : Kalçadan dize kadar olan bacak bölümü.

uyuz : Uyuz böceğinin, üst derinin altına girerek yaptığı kaşındırıcı, bulaşıcı bir deri hastalığı.

ürkek : Çok ürken, korkuya çabuk kapılan.

üzengi : Eyerin iki yanında asılı bulunan ve hayvana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, altı düz demir halka.

vaḥṣī : < Ar. İnsandan kaçan, insana alışkın olmayan, yabani.

verd : < Far. Gül. ve al ata ʿarabca verd dërler.

verem : < Ar. Herhangi bir organa ve en çok akciğerlere yerleşen Koch basilinin yol açtığı ateşli ve bulaşıcı bir hastalık, tüberküloz.

ve fiḥā ḥuṭūṭun min sevāde belak/ keenehu fi'l-cildi tulicu el-beḥak : “Sanki atın derisinde abraş çıkmış gibi attı kapkara ve alca çizgiler vardır.”

vuhūṣ : < Ar. Vahşiler, yabaniler, yabani hayvanlar.

yabān : < Far. Yaban, Vahşi olan, evcil olmayan canlı.

yabān eşegi : < Far. + T. Yaban eşeği; bkz. **ḥimārū'l-vaḥṣ**.

yağır : Atın omuzları arasındaki yer, çoğunlukla bu yerde eyer ve semerin açtığı yara.

yap yap : Yavaş yavaş, yavaş bir biçimde, ağır ağır, adım adım, aheste aheste, aheste beste, sepil sepil.

yapak : Yapağı, ilkbaharda kırılan koyun tüyü, yapak.

yatlu : Kötü, uğursuz, adi, fena. *atların faḫlı ve ṣānı ve eyüsinün ve yatlusunun niṣānı beyānındadır. (6a/2).*

yēm : Yem.

yēmlen- : Yemlenmek.

yedmek : Çekerek peşinden götürmek, yedeğinde götürmek.

yedeklig : Yedeklik, yedek olma durumu.

yek-reng : < Far. Tek renkli.

yele : At, aslan vb. hayvanların ensesinde veya boynunda bulunan uzun kıllar.

yeli : Yele, at, aslan vb. hayvanların ensesinde veya boynunda bulunan uzun kıllar.

yonca : Baklagillerden, başak durumundaki çiçekleri kırmızı veya mor renkli, hayvanlara yem olarak yetiştirilen çayır bitkilerinin genel adı (Trifolium).

yorga : Biniciyi sarsmayan at yürüyüşlerinden biri, rahvan.

yorgalık : Rahvan yürüyüş. *demek isterler ki al at kendü kendinden yorgalık öğrenür (19b/dk2).*

yūlāf : < Rum. Buğdaygillerden, en çok hayvan yemi olarak yetiştirilen otsu bitki (Avena sativa).

yular : Bir yere bağlamak veya çekerek götürmek için hayvanın başlığına veya tasmasına bağlanan ip.

yügrük : İyi yürüyen, iyi koşan. *bahālu olur ve eşkin ve yügrük ve yorga olur (20b/7).*

yürigen : Çok yürüyen, iyi yürüyen.

zafre : < Ar. Atların göz kapağında çıkan bir hastalık. *zafre bu illet yukaruki tarafeden peydā olur (39a/8).*

zeydü'l-ḥayl : < Ar. Atları çoğaltan.

zīḳu'n-nefes : < Ar. Nefes darlığı, astım, tıknafes.

zurnapa : < Ar. Zürefa, *zürāfa dedükleri bir ma'rūf hayvāndur ki Türkler aḫa zurnapa dërler (13a/dk3).*

zükām : < Ar. Nezle, grip türü hastalılar.

zürāfa : < Ar. Geviş getiren memelilerden, Afrika'da yaşayan, çok uzun boylu ve boyunlu, derisi benekli, ot yiyen hayvan (Giraffa camelopardalis).

Sonuç

Atlar ve atçılıkla ilgili metinlerin okunup günümüz Türkçesine kazandırılması büyük önem arz etmektedir. Bu tür eserlerdeki dil malzemesinin ortaya çıkarılmasıyla kelime hazinemize büyük katkı olduğu yadsınmaz bir gerçektir.

Yapılan incelemede; bugün kullanımdan düşmüş eski Türkçedeki bazı kelimelerin metnimizde kullanıldığı görülmektedir. Gicimek, giciyök, sağrı, yağrın gibi kelimeler buna en güzel örneklerdir. Öte yandan yine daha önceki metinlerde karşılaşılmayan 'kırsarı' muhtelit (karma) dona örnek 'kurt kulası' kelimeleri dikkat çekici örneklerdir.

İncelemeye konu edilen, at ve atçılıkla ilgili olarak toplam 402 kelime tespit edilmiştir. Bu kelimelerin 259'u Türkçe; 96'sı Arapça; 39'u Farsça; 3'ü Rumca, 1'i Latince ve 1'inin ise Macarca olduğu görülmektedir. Oransal olarak bakıldığında aldığımız kelimelerin %64,42'si Türkçe; %23,88'i Arapça; %9,70'i Farsça; %0,74'ü Rumca; %0,24'ü Latince, %0,24'ü ise Macarca olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da bu tür metinlerin Türkçe açısından ne kadar önemli olduğunun göstergesidir.

Kaynakça

Ahmetaj, S. Ş. (2015). Osmanlı Döneminde Balkanlar'da Eğitim-Öğretim Müesseseleri 19. Asır İpek Sancağı Örneği. *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, Kütahya Bildiriler Kitabı III*. S. 267-776.

Bedevian, K. A. (1936). *Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names in Latin, Arabic, Armenian, English, French, German, Italian and Turkish Language*. Argus and Papazian Presses, Kahire.

Bergen, L. (2018). *Türk'ün Kanadı At*. Yazıgen Yayınları. İstanbul.

Çınar, A. A. (1991). *On Dokuzuncu Yüzyıla Ait Bir Baytarnamede At Kültürü*. Ankara: Hacettepe Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Derleme Sözlüğü, TDK, c. I-XII, Ankara 1963-1982.

Devellioğlu, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi. Ankara.

Gülensoy, T. (1995). *At Damgaları, Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*. (hızl. Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: TJK Yayınları, s. 95-119.

Hasret, A. Ş. (2019). *Tuhfetü'l-Mülûk ve's-Selâtin (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Kabadayı, O. (2020). *Kazak Türkçesinin At Koşum Takımlarıyla İlgili Söz Varlığı - Tarihi Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Basılmamış Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Küçüker, P. (2010). *Mücerreb-name*. Ankara.

Önler, Z. (2019). *Tarihsel Tıp Metinleri Sözlüğü*. TDK Yayınları Ankara.

Sarı Kayadibi, G. (2018). *Kitâb-ı Makbûl Der Hâl-i Huyûl (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.

Sarı, M. (1984). *El-Mevarid Arapça-Türkçe Lûgat*. İpek Yayın Dağıtım, İstanbul.

Şen, M. (2017). *Hizam'ın "Kitabu Baytar-Name"sinde Geçen Mücerreb (Ampirik) Tedavi Usulleri At Kitabı*. Editör: Emine Gürsoy Naskali. Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Tarama Sözlüğü. Türk Dil Kurumu. C. I-VIII, Ankara 1963-1977.

Uçar, İ. (2013a). "Kavram-Çağırışım-Kelime" Bağlamında Bitki Adlarına Anlam Bilimsel Bir Yaklaşım. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter 2013*, p. 2671-2683, Ankara-Turkey.

Uçar, İ. (2013b). Türkiye Türkçesinde Hayvan Adlarından Türetilmiş Bitki Adları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, 2/1, s. 1-19.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

☒ Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.